

Сунчица М. ДЕНИЋ*
Педагошки факултет у Врању
Универзитет у Нишу

Сена М. МИХАИЛОВИЋ МИЛОШЕВИЋ**
Институт за српску културу Приштина – Лепосавић

НЕЧИСТА КРВ КАО ОНТОЛОШКА ОКУПАЦИЈА И ВИШЕВЕКОВНИ БОРИН ГЕН***

Айспиракџи: У раду ће се разматрати тумачење „Нечисте крви“ Борисава Станковића кроз једновековно трајање, потврђивано од многих истраживача и тумача. Нарочито ће се пратити посматрање романа и аутора у оквиру научног скупа у Врању и тематског зборника поводом јубиларне стогодишњице од излажења. Ово није само пуко сећање и нужна евокација на људску драму, већ реалност којом ће се, уз помоћ временске дистанце, књижевне, естетске и других дисциплина догодити приближавање тајни „нечисте крви“, феномена који води ка вишедимензионалном разумевању, читању и тумачењу. То превазилази једнострану став узрока трагичног, као што је то сагледавање врањанског гена, онтологије и смисла дела. Кроз призму националне културе и идентитета, допуњују се, оповргавају и производе други елементи и тежње, чиме се као бард издваја писац Бора Станковић и његово Врање.

Кључне речи: Борисав Станковић, роман *Нечисти крв*, тумачење, врањански ген, драмски јунак.

Прошла је велика годишњица рођења Борисава Станковића¹ (1876), једног од најзначајнијих књижевника у српској књижевности. Чини се да, како се године увећавају од појаве његовог дела, тако се за његово дело умножава интересовање, читање и тумачење. То траје више од сто година. Некад скромно, повремено са неверицом или негативном оценом, које је он у тишини и својеврсној целомудрености и тајанству потиснуо, што би могао бити израз особене комуникације са светом и собом.

У књизи *Десет њисаца десет разговора* Бранимира Ћосића, први је разговор – интервју са Борисавом Станковићем, најпре објављен у листу *Реч и слика* 1926. године. На самом почетку текста као мото издвојене су речи Јаше Продановића, омиљеног Станковићевог професора у Врању, који га је и навео на велико читање и чијом се библиотеком највише служио: „Њему се чинило“, писао је Продановић, „да не могу

* редовни професор, suncicadenic@gmail.com

** стручни сарадник, sena.mihailovic@gmail.com

*** Рад је настао у оквиру научноистраживачког рада НИО по Уговору склопљеним са Министарством просвете, науке и технолошког развоја број: 451-03-68/2022-14 од 17. 01. 2022. године.

1 Борисав Станковић рођен је 1876. године у Врању. Умро је у Београду, 1927. године.

бити занемарене његове лепе приче, кад у њима нема ни лажних сцена, ни измишљених разговора, ни извештачене духовитости, него је све једро, снажно и истинито.²

Описујући га као незаинтересованог и, делом, резигнираног, уморног и незадовољног писца и државног чиновника који је после рата био критикован и до непостојања, унижаван и оптуживан за колаборационизам, те се тако чинило да је Бора читав свој живот провео *йод окуиацијом* (подв. С. Михаиловић Милошевић). Чини се, такође, и да се његовој интровертној природи додала та несрећна одредница у облику Великог рата.

То Станковићево живљење *йод окуиацијом* односило и на његово књижевно послеништво: наизменично је био или оспораван или хваљен, дела су му тумачена литерарним и ванлитерарним средствима. Иако познат и ситуиран у српској књижевности, признање какво заслужује није дуго доживео.

На почетку поменутог интервјуа Бранимиру Ћосићу, Станковић даје неку врсту теоријске основе свога књижевног стварања, рекавши да је ствар у овоме: „ако човек не може да даје увек нешто боље и јаче него што је раније давао, најбоље је да не даје ништа“ (Ћосић 2012: 21).

Стога се може закључити да узрок необјављивања дневничких и аутобиографских белешки о Првом светском рату лежи како у самој приповедачевој свести да то не задовољава његове књижевне стандарде, тако и у друштвеној осуди које је током и након рата доживео. Ови врло важни списи остали би непримећени да их, после пишчеве смрти, није на радном столу пронашао Драгутин Костић, редактор и приређивач првог издања сабраних дела Боре Станковића 1928. године. „Можда је његова смрт десет година касније антиципирано коначно и једино могуће ’ослобађање’ од утиска ратних страха“ (Михаиловић Милошевић 2016: 283–291).

Још је тада Бранимир Ћосић писао да се име Борисава Станковића (иако је писац био подвучен под своју чардаклију, без воље да се ангажује или умеша у послератну борбу због свега што се око њега плело) „почело постепено враћати и постепено заузимати...“ Једино објашњење лежи у томе што делима праве вредности није потребно туторство њихових стваралаца; таква дела не може ништа и нико да потисне у заборав; она сама узимају места, која им, у књижевној хијерархији, припадају. [...] Јер хтели не хтели, г. Борисав Станковић је отац и оснивач модерног српског романа. Појава *Нечистије крви* је датум од кога ће се безусловно морати поћи када се буде писала књижевна историја двадесетог века“ (Ћосић 2012: 20).

По свему што је стварао и што се иза тога стварало везано за Борисава Станковића потврђује да је он својеврсна литерарна и културолошка институција. Литерарни путеви и фазе у прози Борисава Станковић проговорили су другачије од његових претходника и чак савременика. Проговорили су другачијим путем и путевцима. Странпутицом, рекло би се. То је случај и када је у питању локални говор Врања, али и када је у питању особени микро простор везан за Врање или за Борине јунаке. Иако су махом Врањанци, једни другима знани и стварни, у Борином литерарном облику потпуно су непознати и другачији од онога што чаршија може да види или да препозна.

2 Узето као мото у делу о Борисаву Станковићу у књизи Бранимира Ћосића *Десет илусаца десет разговора*, Службени гласник, Београд 2012, 19.

По свему томе и много чему још, чинило се да је Бора Станковић затворен у старо и архаично, у прошло и неупотребљиво. Из таквог једног времена и стања из којег се ваши за *џусџио џурско* (подв. С. Денић), за тихо, завучено у туђој власти и немоћи, робџашки спутано ... Али, изгледа, та синтагма није била усмерена на историјски и политички, лоше, дакле, *џурско* и *џусџио*, на старо и неваљало, већ на оно што је оријент и исток носио, или мислимо да је носио: наглашену телесну испуњеност, уживање у љубави и другим сегментима човекове среће, што би се, врањанским речима или квалификацијом рекло, на *мерак*, *дерџи*, *севдах* или пак *карасевдах*. То често може да има неку варварску ноту, дивљу и до уништења велику егзотику и екстазу која не улази у оквире модерних, светских култура, већ је више некакав племенски одраз.

Одавно је прошао један век од појављивања *Нечистије крви* Борисава Станковића. Многа су значајна његова дела настала деценију и више пре *Нечистије крви*. Он се отиснуо ван граница и наше државе и нашег језика. Он се тумачи и изучава, чита, објављује, повремено улазећи у књижевну јавност као потпуно нова природа и нова појава.

И Врање је кроз време одређеним институцијама и установама, манифестацијама и топосима, а и осталим културолошким елементима давало име или називе свога писца, за кога се везује чак и сам идентитет града. *Борино Врање* (подв. С. Денић) је званично нерегистровано место, али препознатљива књижевна регија. Сада је и значајна туристичка дестинација са неколико оригиналних локација које носе његово име, од куће где је рођен писац, улице, позоришта, музеја, школе, библиотеке, централног споменика у градском парку, до разних реликвија које имају Борин лик. Осим *Бориних недеља* и *Бориних џозоришних дана*, Врање није престајало да се уграђује у свог култног писца, рекло би се чак, негде рачунајући на богаћење и добру привредну инфраструктуру.

Педагошки факултет у Врању је 2010. године, поводом сто година од излажења *Нечистије крви*, објавио фототишско издање романа и организовао научни скуп под називом *Нечисти́а крв Борисава Станковића стџо џодина џосле (1910–2010)*. Та конференција, на којој су учествовали најзначајнији тумачи Бориног дела, изнедрила је 2011. године зборник радова под истим називом. Ретка је и јединствена појава да зборник радова са научног скупа једног нематичног факултета има два издања. То говори о значају овог подухвата, као што говори о актуелности трагања за Борином „матерњом мелодијом“.

У уводној речи на почетку Зборника наведен је одломак из књиге Часлава Ђорђевића *Жена на месецини*:

И то сам ја, Бора Станковић!

Да и ја кажем коју о себи!

О мени ће најбоље говорити моја дела – из њих ће, они који тек долазе, моћи да виде кроз какве муке и јад се пролазило док се писало и шта се из свега тога изродило ... Колико се кидало од себе и у неки нови живот одашиљало. Они ће бити праве судије, а не ови што ми броје глаголе, ударају запете и пишу како кидам реченице, муцам и као што пиле зрно кљуца тако и ја речи прибирам, неравнине и чворове на реченицама правим, и како сам сиров писац, тврд на језику, немаран и намћор ... [...] Ако хоћеш, то и можеш – толико пута говорио сам себи – али ти ниси створен да идеш за модом, да се крећеш по површини и да нудиш пену и ваздух,

већ да идеш до меса, и даље – у месо, у коску и сам нерв, и још даље: у оно тамно и дубоко, где се све слива и одакле све наше изворе, а досад нико у њега није загазио, нико прегазео, нити му меру узео... (Ђорђевић 2013: 15).

Питајући се може ли интересовање о једном писцу и о његовом делу да траје толико дуго и да буде увек актуелно, Сунчица Денић, уредник зборника, наводи Сартрове речи да је аутор водич, а читање дириговано стварање и да „литерарни објект нема друге супстанце до читаоачеве субјективности“. „У томе је вредност књижевног дела: што представља акт поверења у слободу читања. У слободу човека. А желети слободу исто је што и ангажовати се“ (Денић 2011а: 9).

Након сто година, на једном месту „додала се још која кап која улази у овај једновековни Борин ген, у *нечистију крв* која је српску књижевност увела у најчистије просторе људскога стваралаштва и духовних вредности“ (Денић 2011а: 9). Значајан број научника и истраживача допринео је да ново сагледавање *Нечисте крви* уђе у нову фазу научног ситуирања дела и писца. У томе су помогли: Владета Јеротић, Стана Смиљковић, Александар Јерков, Даница Андрејевић, Горан Максимовић, Љиљана Пешикан Љуштановић, Драгомир Костић, Драгана Вукићевић, Тихомир Петровић, Сунчица Денић, Милош Ђорђевић, Валентина Пигулић, Бојан Јовановић, Виолета Димова, Снежана Милосављевић Милић, Бојан Чолак, Буба Стојановић, Јордана Марковић, Срето Танасић, Јаворка Маринковић/ Драгана Томић, Селена Станковић/ Станислав Станковић, Стојче Богдановић, Тања Русимовић, Марина Јањић, Благица Златковић, Данијела Здравковић и Александар Јовановић.

На првим страницама зборника Владета Јеротић је одредио да је Бора Станковић „нечисту крв“ из себе излио и претворио у велико дело, упоредивши роман *Нечистија крв* са *Злим дусима* Достојевског. Јеротић је у свом тексту поставио дилему: да ли ће будућа генерација наших људи читати Бору Станковића и да ли ће нека болна и *сиваралачки расиоложена душа* да се лати жала за *младошћу*, видевши у њему, како је рекао, „архетип свих људи“ (Јеротић 2011: 18).

Слично је у раду „Прича о пепелу и глувонемим говор (Херменеутичко читање 'Нечисте крви')“ писао Александар Јерков, нагласивши да се јединственом роману „мора прићи са неког свежијег и радикалнијег становишта које би могло макар делимично да одгонетне јединствену загонетку у српској књижевности. [...] Умршеност од које она страда потврђује да Софка није јунакиња без индивидуалне кривице, што појачава психолошку убедљивост али и мења трагички домен њеног страдања“ (2011: 28).

У веома импресивно сагледавање Бориног дела Јерков укључује феномен хронотопа, рекавши да је једновековни јубилеј од објављивања романа добио на посебном доживљају, баш због тога што се у Врању дешава, јер је Врање, захваљујући Бори, и Бором, постало место културног памћења, културе памћења и *сћање духовној сћања нације* (подр. С. Денић). „До сада није било изграђеног академског оквира за проучавање дела Боре Станковића у Врању, а он је потребан, јер је академско проучавање један од најпоузданијих облика презервације традиције“ (Јерков 2011: 28).

У новим сликама које стварамо приликом новог читања Бориног дела (и не само Бориног), освежава се сваки елемент у њему, јер се о сликама и ликовима

у делу никада не исцрпљује сазнање и доживљај. У Зборнику о *Нечистијој крви*, и појединачно и опште, са било које стране сагледавано, књижевно-естетске, психоаналитичке, социолошке, антрополошке, наратолошке, методичке ... све се усмерава на вредност самог дела. А надалеко чувено Борино „муцање“, како каже Јерков, „муцање је у које је требало да стану једна култура која нестаје и тачка гледишта јунакиње која и када се преузима не допушта да проговори глас оне која остаје са друге стране преузимања, много је више од питања граматике, исправности и нарочито београдског стила. [...] Борин приповедачки дискурс, његов ’јужни стил’, ’врањански стил’, носи у себи тај напор да део речи дође до онога што не може да проговори“ (Јерков 2011: 39).

Овде се муцавост не односи само на муцавог Ванка. Код Боре Станковића је та тзв. *муцавост* и књижевни манир, и идеолошки став и извесна блокада, везана за ћутање или неразумевање изговореног, попут наговештаја казаног, као што је то и питање његовог карактера. Самим тим и карактера атмосфере, његових јунака, његовог *џаинсиџа* као дара стварања.

У овом сагледавању сто година после објављивања романа разматрани су и иновација и импулс за нове, модернистичке токове који ће се бавити кризом идентитета и расколом бића, као и иницијацијом женског бића (Даница Андрејевић). Даница Андрејевић се осврће на три момента, битна у одређивању и Софке и свега око ње, у чему је Бора „преступио“, снагом своје јединствене имагинације, све дотадашње дескрипције у овако сложеној семантици. Најпре је то сусрет са оцем који „открива онтолошку природу унутрашње стварности, таму сопства и латентну побуну бића. *Нећу, џаиџо* покушај је самоостварења“ (Андрејевић 2011: 45).

Потом је оно стање Софке које Бора назива „оно њено“, иза којег је њена тзв. двогуба природа. На крају, ту је и та магијска свадба.

1. Онда би почела да иде не знајући зашта и чисто да се вуче као болесна ... док, а то одједном, изненада, сву је не обузме оно „њено“: снага јој у часу затрепери и сва се испуни миљем. Осети како поче сва да се топи од неке сладости. (Станковић 1970: 51).

2. - Тато! - поче Софка, а то „тато“ једва је изговарала, од толике горчине и увређености што он тако са њом ради.

- Ја не могу и ... нећу...

И осећајући да ће изгубити сву кураж и бризнути у плач пред њим, доврши брзо:

- Ја не могу и нећу за таквога да пођем! (Станковић 1970: 113).

3. - А са тим халакањем, усклицима настаје све већи шум, кретање, звецкање мамуза, јатагана, крцкање нових силава, тако да се Софки не тек поче него сасвим учини све ово као логор. И они, и ова кућа, и ове њихове жене, онако у својим кругим футам, још крућим и чак до пете дугачким и новим кошуљама, а опет свака са око паса обешеним ножићима, ланцима; па онда оне њихове испред куће и по моткама пребачене бисаге, узде, узенгије, а дотле онај велики огањ, око кога су се окретала и цврчала читава телада – све јој се то учини као неки логор, као неко одмориште, где се они сад сви са њом, својим пленом, зауставили, да се одморе, па опет некуд, далеко, незнано куд крену се и пођу... (Станковић 1970: 199).

Од драматичне и еротски сензибилне ситуације, али и перспективе, Станковић прави готово канонско одступање, што нити у реализму, нити у модернизму није типична идеја. Еротско није код њега вулгарно и гротескно, већ је више осујећени покушај нечег недозвољеног које се у самом делу, неспорно, санкционише. И не само у *Нечистијој крви*. Чак и код божјака – код Назе, на пример.

Највећи део критичарског изражавања оваквог отпора везује се за патријархалност. Има ту места потврђивању. Али, осим колективних правила и закона, изгледа да је реч о индивидуалној реакцији Бориних јунака. Као да је свима који одустају од телесног угођаја битније како ће пред Богом, но како ће пред људима.

„Тако нам је Станковић“, писао је Горан Максимовић, „приказао Софку којој није дата само тјелесна љепота, него је и њен унутрашњи, психички живот, по много чему *онај друји, истиински, виши*, почев од прецизне перцепције, па до пробраних симболичких снова“ (2011: 63).

Љиљана Пешикан Љуштановић из романа издваја свадбу која кулминира у оргијастичком избоју, „где се сви мушки претварају у једног мушкарца, а све жене опет у једну женку“ (2008: 14). Потом, ту је мирис цркве, „боје“ ноћи, газда Марково рушење обичајности када, иако поред традиционалне маргинализације избија као Софкина недодирљивост и потпуно владање над свим и свачим, чак и у ноћи, иза затворених врата, поред којих су чувари, надгледајући да је нико не погледа. Чини се да то не сме нико, осим газда Марка који је касно покушавао да врати *нејроживљену младост*: „Кашију бре затварајте, кашију замандаљујте, да нико, нико ... Ах! Ах!“ (Станковић 1970: 208)

На крају се дешава да ни физичко ни психичко изобличавање не буде видљиво и значајно у односу на једну реч, попут „нећу“, попут „све, тебе највише“ (на питање газда Марка кога највише воли) ...

Код Станковића се увелико у сваком делу издваја свето од профаног, и обрнуто. Мирча Елијаде указује на разлику између „примитивног“ и савременог човека, пишући да за „архаична друштва, у којима влада строго одређено правило у свим облицима људског делања [...] такав један чин (сексуалност, прим. С. Д) никада није био једноставно физиолошки: он јесте, или може да постане *сакраменџи*, причест или свето“ (Елијаде 2003: 71). Новица Петковић у књизи *Софкин силазак* наглашава да стање ликова у роману „зависи од многих и строгих колективних забрана и ограничења; зависи од способности, од спремности да управо са тим забранама саобразе своје чулне нагоне и емоционалне побуде, своје жеље и одлуке“ (2009: 21).

Говорећи о Софки, Кашанин је рекао да је она „најплеменитија и најдубља женска личност у свој нашој књижевности“ (1928: 100).

Многи су тумачи видели ту сличну снажну „линију додира“ код женских ликова наших реалиста, нпр. код Јакова Игњатовића, као што Михајло Пантић пореди Софку са Шамиком (2015: 191–215).

Исидора Секулић је Томчу видела као најнесрећнијег у роману. Видела је да је „[...] дете и муж од дванаест година, гурнут у прву брачну ноћ од два бесрамна оца, у брачну собу са Софком од двадесет шест година“ (1970: 35). Драгомир Костић дели мишљење о трагичности Томче, ни питаног, ни присутног, *сасеченој*

када је почео да живи самосталније и достојанственије (2011: 95). Слична, али са мање саосећајности је судбина ефенди-Митина, чије бежање од одговорности није помогло да побегне и да се сакрије, увек беговски неактиван, јер, како би рекао Вук Филиповић, живи на „бившем угледу и ауторитету, на бившој позлаћености дома“ (Филиповић 2008: 298). У таквом се дому није водило рачуна о другоме. „Станковићеви јунаци као да су далеко од истинске, бесповратне љубави према човеку“, пише Благица Златковић (Златковић 2011: 339), имајући на уму и став Ериха Фрома да љубав није осећање којем свако може лако да се препусти и да је љубав осуђена на пропаст ако личност не покуша да се цела не развије. „Љубав нас дефинише, она је решење проблема људског постојања“ (Фром 1980). Ерих Фром извлачи и социолошку димензију породичног статуса, где човека види као производа средине из које потиче, види га кроз финансијска средства којим располаже или које „распоређује“, као и кроз односе хијерархије, као што види и традицију. Израз особености породице ефенди-Мите Данијела Здравковић види кроз издвајање, затварање и дистанцирање од осталог градског света, сматрајући „да је за припаднике богатијих слојева био породични и животни императив“ (2011: 349).

Све у роману нестаје, бледи, претварајући се у „трагање за човеком или отпадање од човечности“, те је „из таквог етичког кодекса; кодекса трпљења, из нишчег и ништавила настала веома високо вреднована Станковићева књижевна естетика, чврсто везана за књижевну етику, или пре за етику. Делом, тако се поставио проблем трагања за човеком који се само по болу и муци познаје“ (Денић 2011б: 125).

Приступ овом делу занимљивим чини оно што би по Радивоју Микићу било дефинисано као *кружење*, тј. понављање. Самим понављањем може се говорити о савременом присуству усуда којег је сам Станковић назвао „вечитом тугом за нечим“. Многим јунацима у његовом делу *Људска драма* је прва и последња слика. Стапајући спољашњу слику са унутрашњим стањем јунака, инсистира се на чињеници да је поступак заснован на мотиву немоћи, као мотиву неостварења љубави. Тај феномен немоћи заправо је спутавање бића из којег избија она „мрачна страна љубави“. Отуда је често смрт или опште нестајање комбиновано са примарним проблемом. Чак се слика ноћи, слика мрака, која боји атмосферу у роману – везује за тајанство, за предосећање нечег страшног. Роман је крцат ноћним пејзажом. Слика мрака који се, кад ноћ дође, како Станковић каже, „спусти, притисне све њих, целу и онако сниску дугачку кућу, која сад дође – не прљава, већ некако пространа, мокра и хладна“ (Станковић 1970: 213). Софка се боји влажног, хладног и тамног мрака, тог мрака *тисої* и *тешкої*. Поготово се зебња увећава од онога тренутка који њој одређује пропадање. Најпре су ти тренуци везани за њеног оца. Ефенди-Митино долажење из даљине и његово одлажење у ту даљину, увек се дешавало ноћу. И увек је доносило стрепњу, као што се увек чинило да он од нечега бежи, да се крије.

Новица Петковић, пак, каже да „мрак, влажно и црно у јунакињином опажању по правилу асоцирају неизвесност и страх, а овде служе као увод у слику која се с правом може назвати доживљајем егзистенцијалног понора“ (Петковић 1988: 37).

А знајући шта је чека, Софка се чак каје што није мирније прихватила очеву идеју, већ је показала како се жртвује, како приноси себе ради њих. Ту се осећа

извесна доза ината, али и једна врста потребе да се дође до успеха, оног успеха који је очигледно само њој знан. Тај би „успех“, на извештан начин, значио крај чекању, крај непомерању, крај мучењу. Одлука о удаји и њено пристајање, налик је смрти. Само што свака смрт није и кончина! Павле Евдокимов је писао „да неки истрпе смрт једанпут од мача, а други подносе мучење љубави која их крунише изнутра, а свет то не види“ (Евдокимов 2003: 50). Зато се, на пример, не би могло са сигурношћу тврдити о непостојању архетипа религиозности код Софке.

Велика је загонетка и до данашњег дана назив романа, као и сама синтагма *нечиста крв*. Изгледа да је најпре идеја аутора била да напише књигу о породичној дегенерацији, о греховима унутар родбинске заједнице, о огрешењу, инцесту и другим другим преступима.

Бојан Јовановић каже да тај „првобитни наслов и оквир постали су својеврсна *црвена харинија*, несвесна пишчева обмана за критичаре овог романа да, обраћајући пажњу првенствено на манифестно значење синтагме нечиста крв, пренебрегну њен дубљи и суштински смисао везан за саму животну реалност овог Станковићевог дела“ (2011:174). У таквом *прелазничком менџалиџију* (подрв. С. Михаиловић Милошевић) одвија се велика драма појединца који је жртва тога времена и стања, јер је време у роману прелазно раздобље између старог, нежељеног, и новог, неформираниог и нејасног довољно. Могуће је да су та времена и стања била страна многима, чак свима у роману, осим Софке. Јер, Софка је увек знала све или, како би писац рекао, „од увек, откако памти за себе, - знала за све. И као што је, ни за шта не питајући, осећала и разумевала све шта се око ње догађа, тако је исто знала и за себе, шта ће с њоме бити“ (Станковић 1970: 41). То је „Софкина спознаја о неизбежном усуду коме нико не може избећи“, пише Снежана Милосављевић Милић (Милосављевић Милић 2011: 188) када говори о два наратива као новини у роману *Нечиста крв*, о итеративном приповедању (приче јунака) и виртуелном наративу (*субјективна визура јунакиње* као приповедање изнутра).

Све напред речено, уз врањски говор који је уденут у роману, чини јединствену особеност дела у којем је заступљена „богата термилошка лексика“, дијалози, именице, лексеме и остали елементи, за које Јордана Марковић каже да су у роману „пажљиво и бирано распоређени“ (Марковић 2011: 228). Марковићева наводи да је народни говор Врања у роману нашао своје место и допринео аутентичности и људи и атмосфере Врања.

По питању језика у *Нечистој крви* веома је корисна констатација Срета Таназића да је Бора Станковић „изванредно користио језик, уз све могуће некоректности којих има у овом дјелу“ (Таназић 2011: 237). По употреби специфичног врањског говора као великог и битног не само језичког инвентара, надграђује се видна и наслућујућа семантичност о прошлим временима и о унутрашњем стању јунака. Та специфична примена врањског дијалекта у *Нечистој крви* велики је истраживачки изазов, како за оне истраживаче и лингвисте или лингвостилисте који су о томе писали одмах по појављивању романа, до оних најмлађих, тек пристиглих да се научним инструментом удену у Борино језичко клупко које се, одмотавањем, замотава. Није искључив допринос оних који, осим општег знања о језичким законима,

знају и Борин, враџски језик/говор, баве се њиме или га, делимично, користе у свакодневном говору. У том фокусу су и тзв. постушци осамостаљивања што, како наводи Тања Русимовић, „у роману *Нечистија крв* не представљају граматичка одступања, већ онеобичавање језичког израза“ (Русимовић 2011: 296), а што је блиско теорији руских формалиста који су то дефинисали као „поступак онеобичавања ствари, поступак отежале форме који потенцира тешкоће и време трајања перцепције“ (Šklovski 2017: 49).

Поклапа се нашој идеји уводна реч уредника зборника *Ускрснуће књижевности 100 година руској формализма* Драгана Бошковића који каже као да је „чињеница стогодишњице формализма све нас заправо вратила човеку, и то оном човеку који се објављује у литератури, језику, култури, антропологији и историји. Далекосежност формалистичке мисли од Шкловског до Јакобсона, превазишла је разумевање литературе као аутономног дела уметности, естетике и епистемологије, и обележила формирање интердисциплинарне логике теорије културе, као што је себе осмислила у елементарном теоријском трагању за перманентним губљењем људскости током 20. века“ (Бошковић 2014: 9).

У том смислу овај преглед стања о Борином „гену“ у *Нечистијој крви* није само пуко сећање на извесну евокацију и књижевну реалност када је реч о Борисаву Станковићу у Врању, видевши у времену од сто година нарочиту музејску реликвију, уподобљену за разне књижевне или некњижевне примене, већ је време после сто година, оно време књижевноисторијске и књижевнотеоријске зрелости и новине у осмишљавању ауторског дела од стране испитивача, као и од стране читалаца. И они и дело, са временском дистанцом приближавају се вишедимензионалном разумевању и „провокацији“. Речено је на почетку да време за Борисава Станковића није прошло, већ да оно долази са долазећим читањем и интересовањем. Уметничко дело освежава се нашим погледом и обнавља. Једном речју, оно васкрсава, као и све (сви) око њега, циркуларно: продором спољашњег света у унутрашњу супстанцу дела, и обрнуто. И то је променљиво са временом, јер се из њега није све видело, као што о њему није све речено. То трагање за књижевним или неким другим уметничким зрацима говори о озбиљности посла.

Трагање за литерарном загонетком Борисава Станковића открива „озбиљност“ микро и макро света у његовом делу, као и у нашој реалности, мање или више литерарној.

ИЗВОРИ

Станковић 1928: Борисав Станковић. *Успомене. Сабрани списи*. Београд: ИП Београд.

Станковић 1970: Борисав Станковић: *Нечистија крв. Сабрана дела Борисава Станковића*, књ. трећа. Београд: Просвета.

ЛИТЕРАТУРА

Андрејевић 2011: Даница Андрејевић. „Елементи модернизма у *Нечистијој крви* Борисава Станковића“. *Нечистија крв Борисава Станковића сто година после (1910–2010)*. Зборник радова. Ур. С. Денић. Врање: Учитељски факултет, 41–51.

- Бошковић 2014: Драган Бошковић. „Уводна реч“. *Ускрснуће књижевности: 100 година руској формализма*. Зборник радова. Ур. Д. Бошковић. Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 7–20.
- Денић 2011а: Сунчица Денић. „Једновековни Борин ген, уводно слово“. *Нечистија крв Борисава Сijanковића сто година после (1910–2010)*. Зборник радова. Ур. С. Денић. Врање: Учитељски факултет, 9–13.
- Денић 2011б: Сунчица Денић. „Трагање за човеком или отпадање од човечности у роману *Нечистија крв Борисава Станковића*“. *Нечистија крв Борисава Сijanковића сто година после (1910–2010)*. Зборник радова. Ур. С. Денић. Врање: Учитељски факултет, 125–131.
- Ђорђевић 2013: Часлав Ђорђевић. *Жена на месечини, Нејознајте њриче Боре Сijanковића*. Врање: Књижевна заједница „Борисав Станковић“.
- Евдокимов 2003: Павле Евдокимов. *Векови духовноја живоја*. Београд: Српска књижевна задруга.
- Елијаде 2003: Мирча Елијаде. *Светио и ѡрофано*. Сремски Карловци; Нови Сад: Издавачка књи-жарница Зорана Стојановића.
- Здравковић 2011: Данијела Здравковић. „Концептуализација губитника у транзицији: ’ново чи-тање’ *Нечисте крви*“. *Нечистија крв Борисава Сijanковића сто година после (1910–2010)*. Зборник радова. Ур. С. Денић. Врање: Учитељски факултет, 342–360.
- Златковић 2011: Благоица Златковић. „Обрасци афективне везаности у *Нечистијој крви Борисава Станковића*“. *Нечистија крв Борисава Сijanковића сто година после (1910–2010)*. Збор-ник радова. Ур. С. Денић. Врање: Учитељски факултет, 342–360.
- Јерков 2011: Александар Јерков. „Прича у пепелу и глувонеми говор“. *Нечистија крв Борисава Сijanковића сто година после (1910–2010)*. Зборник радова. Ур. С. Денић. Врање: Учи-тељски факултет, 26–41.
- Јеротић 2011: Владета Јеротић. „Има ли ’чисте крви’?“. *Нечистија крв Борисава Сijanковића сто година после (1910–2010)*. Зборник радова. Ур. С. Денић. Врање: Учитељски факултет, 13–29.
- Јовановић 2011: Бојан Јовановић. „Значење нечистог у роману *Нечистија крв*“. *Нечистија крв Бори-сава Сijanковића сто година после (1910–2010)*. Зборник радова. Ур. С. Денић. Врање: Учитељски факултет, 168–177.
- Кашанин 1928: Милан Кашанин. „Борисав Станковић“. *Лешојис Мајшице срјске*, год. 102, књ. 315, јануар–март.
- Костић 2011: Драган Костић. „Роман о Софкином изласку“. *Нечистија крв Борисава Сijanковића сто година после (1910–2010)*. Зборник радова. Ур. С. Денић. Врање: Учитељски фа-култет, 77–104.
- Максимовић 2011: Горан Максимовић. „Видови еротског у *Нечистијој крви Борисава Станкови-ћа*“. *Нечистија крв Борисава Сijanковића сто година после (1910–2010)*. Зборник радова. Ур. С. Денић. Врање: Учитељски факултет, 51–66.
- Марковић 2011: Јордана Марковић. „Врањски говор у *Нечистијој крви*“. *Нечистија крв Борисава Сijanковића сто година после (1910–2010)*. Зборник радова. Ур. С. Денић. Врање: Учи-тељски факултет, 219–230.
- Милосављевић Милић 2011: Снежана Милосављевић Милић. „Наративни постуци у роману *Нечистија крв Боре Станковића*“. *Нечистија крв Борисава Сijanковића сто година после (1910–2010)*. Зборник радова. Ур. С. Денић. Врање: Учитељски факултет, 183–198.
- Миљковић 2005: Александар А. Миљковић. „Размишљања над књигом *Под окупиацијом Борисава Станковића*“. *Херейикус: часојис за ѡрејсијивање ѡрошлосији*, вол. 3, но. 2, 73–89.
- Михаиловић Милошевић 2016: Сена Михаиловић Милошевић. „Бора Станковић и окупиација“. Зборник радова. *Велики раји 1914–1918: узроци, ѡследице, ѡшумачења*, књ. 2. Ур. А. Рас-тових. Ниш: Филозофски факултет Универзитета у Нишу, 283–291.
- Пантић 2015: Михајло Пантић. *Основи срјској ѡријоведања*. Београд: Завод за уџбенике.
- Петковић 1988: Новица Петковић. *Два срјска романа*. Београд: Народна књига.
- Петковић 2009: Новица Петковић. *Светио и ѡрофано*. Београд: Алтера; Лесковац: Задужбина Николај Тимченко.

- Пешикан Љуштановић 2008: Љиљана Пешикан Љуштановић. „Борисав Станковић – између традиције и модерности“. *Изабрана дела*. Прир. Љ. Пешикан Љуштановић. Сремски Карловци; Нови Сад: Издавачка књижевница Зорана Стојановића, 5–47.
- Русимовић 2011: Тања Русимовић. „Поступак осамостаљивања реченичних конституената у роману *Нечистија крв* Борисава Станковића“. *Нечистија крв Борисава Сјанковића сто година њосле (1910–2010)*. Зборник радова. Ур. С. Денић. Врање: Учитељски факултет, 296–309.
- Секулић 1970: Исидора Секулић. „Боре Станковића вилајет“. *Сјари дани – Божји људи. Сабрана дела Борисава Сјанковића*, књ. трећа. Прир. Ж. Стојковић. Београд: Просвета, 33–38.
- Танасић 2011: Срето Танасић. „Софка – живот у сјећањима“. *Нечистија крв Борисава Сјанковића сто година њосле (1910–2010)*. Зборник радова. Ур. С. Денић. Врање: Учитељски факултет, 230–239.
- Тосић 2012: Бранимир Тосић. *Десет њисаца десет разговора*. Београд: Службени гласник.
- Филиповић 2008: Вук Филиповић. *Свети дејини сјива у делу Боре Сјанковића*. Врање: Књижевна заједница „Борисав Станковић“.
- Фром 1980: Ерих Фром. *Умеће љубави*. Загреб: Напред.
- Šklovski 2017: Viktor Šklovski. *Umetnost kao postupak*. Beograd: Fakultet za medije i komunikacije.

Sunčica M. DENIĆ

Sena M. MIHAILOVIĆ MILOŠEVIĆ

“NEČISTA KRV“ AS ONTOLOGICAL OCCUPATION AND CENTURIES BORA’S GEN

SUMMARY

Interpretation of a century’s duration of Bora Stanković’s “Nečista krv”, which has been approved by many researchers and interpreters, will be the main interest of this work. During the Scientific Conference in Vranje, regarding the 100th anniversary of its publishing, and the accompanying thematic collection, special attention will be paid to observing the novel and its author. This is not just a pure memory and necessary evocation to human’s drama, it is a reality which, through time distance, literary, esthetic and other disciplines brings closer the secret of multidimensional understanding, reading and interpreting of the phenomenon of “impure blood”.

This overcomes one-sided attitude of the cause of tragic, it is a perception of the gene of Vranje, ontological and meaning of the work.

Other elements and aspirations and being supplemented, refuted and produced through a prism of national culture and identity, which lead to its bard Bora Stanković and Vranje of his time.

Key words: Bora Stanković, novel “Nečista krv”, interpretation, gen of Vranje, drama hero.

